

denounced unfairness, illegality of the existing power, exploitation of ordinary people. In Skovoroda's opinion, offices of public employees, those who administer the affairs of the state, are occupied by the people whose natural talents and skills and intellectual and moral level do not comply with these positions. In his creative pedagogical activity Skovoroda was striving for finding among his talented students those people who could obtain education and serve the goodness and justice, serve their nation. Thinker demonstrated the best spiritual and moral qualities and Christian virtues with his whole life, not only his creative work. He was extremely demanding to himself, demonstrating respect and sincere love to his friends and students, setting them on the path of the truth, goodness and justice.

In his moral and ethical teachings he continuously reminded that perfection of a man is in creating the true goodness to the fellow creature, that is, a strict observance of teaching of our Savior Jesus Christ. Only a man with kind heart and good affairs, knowing God, can get peace of mind, calmness and happiness, this is the philosopher's key message. Skovoroda actively called the young people to gain not only profound knowledge, science, but to mould high spiritual, moral and ethical, and Christian values. Thinker gloried labor, human life according to the laws and teachings of high morality and Christian virtues in every possible way.

Hryhoriy Skovoroda stepped forward to the development of progressive philosophy and social and legal idea, and his moral and ethical teachings are the example of humanity! They have not lost their social and humanistic value now.

Key words: *a man, spirituality, morality, law, liberty, science, justice, Christian virtues, value.*

Стаття надійшла 16 травня 2018 р.

УДК 340.12

У. О. Цмоць

АКСІОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Розглянуто юридичну практику як філософську категорію. Досліджено вплив системи цінностей суб'єктів правового процесу як частини цілісної системи філософських категорій, які утворюють систему філософського знання, на його результат, а також вплив ціннісної парадигми особи на результат її професійної діяльності. Акцентовано на природі цінностей загалом і правових цінностей зокрема та їх вплив на формування особистості. Вивчено природу юридичних помилок та ймовірні шляхи їх виправлення. Зрозумовано, що цінність юридичної практики полягає в тому, що вона здатна заповнювати прогалини у праві, усувати суперечності, вирішувати антинормії та впливати на наявний у суспільстві досвід.

Ключові слова: *аксіологія, цінності, правові цінності, юридична практика, правова культура.*

Постановка проблеми. Правова система суспільства сегментарна і одним із її самостійних сегментів, який пов'язує в ціле правові норми, приписи, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, правові ідеї й ухвалені на їх основі рішення, відтак забезпечуючи її функціонування та розвиток, є юридична практика. «Юридична практика виступає об'єктом правового відображення, критерієм істинності правових ідей, поглядів, теорій, почуттів і орієнтацією суб'єктів правосвідомості і правової культури. Вона акумулює в собі явища ідейно-психологічного життя права і одночасно служить нормативно практичним ґрунтом для їх становлення і розвитку. Виникаючи на основі практики правотворчості і право реалізації, соціальні потреби викликають до життя явища правосвідомості і культури та визначають їх напрями і конкретну роль у житті суспільства. Особливим елементом юридичної практики виступає правове виховання суспільства і особистості» [1, с. 122]. Спробуємо дослідити цей сегмент правової системи з огляду на його ціннісні характеристики. Правові цінності впорядковують, осмислюють, оцінюють правову дійсність. Вони асоціюються з істиною, з розумінням ідеалу в праві. Правові цінності надають сенс правовому життю. Це поняття досліджує правова аксіологія, яка із аксіологією культури, аксіологією політики, аксіологією мистецтва та іншими є напрямом ціннісного пізнання світу. Аксіологія юридичної практики ґрунтується на аксіології права і є філософським концептом, що демонструє філософське осмислення проблем реалізації права.

Стан дослідження. Поняття цінності як філософської категорії досліджено у працях Г. Аренса, В. Зінківського, Д. Леонтьєва, В. Малахова, А. Ручки, В. Соловійова, Л. Столович, В. Тугаринова, І. Фролова, В. Шердакова, Ю. Шрейдера та ін. Детальним дослідженням цінності займались представники німецької класичної філософії, зокрема І. Кант. Пов'язавши поняття цінності з поняттям доброї волі, вчений виокремив суб'єктивний аспект цінності та співвідніс це поняття з людиною та її розвитком. На думку російського вченого Н. Лапіна, який здійснив наукову розвідку категорії цінності, остання є узагальненим уявленням людей про цілі та норми своєї поведінки, що втілюють історичний досвід і концентровано виражають сенс культури окремого етносу і всього людства.

Німецького філософа З.-Г. Лотце вважають одним із засновників аксіології. Він розглядав поняття «цінність» як філософську категорію і ввів поняття «значення» як одну з визначальних її характеристик. Будучи прихильником *онтологічного аксіологізму*, він вважав цінності поняттям об'єктивним і таким, що існує самостійно. Його думку поділяли Г. Коген, Г. Ріккерт, Н. Гартман, Ф. Brentano, М. Ше-

лер. З'ясовуючи сенс цінності, ці вчені наполягали на тому, що те, що становить цінність для однієї людини, не завжди становитиме цінність для іншої і не має нав'язуватися як еталон. Прихильники *суб'єктивістської аксіології* (В. Дільтей, Ф. Адлер, О. Шпенглер, А.-Дж. Тойнбі, П. Сорокін) були переконані в суб'єктивістському змісті ціннісних суджень та їх належності до психічних об'єктів.

Основи аксіології права закладали В. Віндельбанд, К. Савіньї, Р. Ієрінг, Р. Паунд, О. Холмс, Г. Кельзен та ін. Їхніми послідовниками у вивченні аксіологічних характеристик права вважалися С. Алексєєв, В. Баранов, Ю. Демидов, І. Льїн, Б. Кістяківський, М. Матузов, Н. Невовски, П. Новгородцев, І. Сенякін, В. Соловійов, Ф. Фаткуллін, П. Рабінович, А. Черданцев та ін. Власне на механізм забезпечення соціальної цінності права акцентували В. Ардашкін, В. Казімірчук, В. Кудрявцев, Д. Ковичев, А. Малько, В. Протасов, Ю. Решетов, Ю. Тихомиров, К. Шундіков. Найбільший вклад у категоризацію понять у галузі правової аксіології здійснив А. Фальковський: він розмежував поняття цінність, ціннісні орієнтації, правові цінності, цінності права як базові категорії в аксіологічному підході до юриспруденції.

Мета статті – дослідити юридичну практику як філософську категорію за критерієм ціннісних характеристик права і правової діяльності загалом.

Виклад основних положень. Юридична практика є частиною культури суспільства. Назагал культура суспільства різноаспектна і завжди пов'язана з певною діяльністю. «Культура виступає своєрідним підсумком всієї різноманітності діяльності людини, як сукупність матеріальних і духовних цінностей, як складна ієрархія ідеалів і сенсу, значущих для конкретного суспільного організму. З позицій ціннісного підходу, культура є не що інше, як реалізація ідеально-ціннісної мети, предметний світ, узятий під кутом зору його значення для людини» [2, с. 552]. Однією зі складових культури суспільства є правова культура, яка вирізняється з-поміж інших безпосереднім зв'язком з державою та законодавством. Вона висвітлює роль правових цінностей та ідеалів у житті суспільства, досягнень держави у правоохоронній і правозахисній діяльності та рівень зрілості суспільства щодо сприйняття будь-яких змін у правовій сфері загалом. Зрештою, правова культура суспільства заснована на системі цінностей, які досягнуті людством у галузі права, і стосується правової реальності конкретного суспільства. Правова культура формується з огляду на: правосвідомість населення, традиції, знання та уявлення про право, повагу до нього, навички у застосуванні відповідно до правових приписів, потребу, діяльність та правову активність і пересічних громадян, і осіб,

уповноважених на законодавчу та застосовну практику. Розглянемо як система цінностей суб'єктів правового процесу впливає на його перебіг та результат. Заразом зацентруємо на природі цінностей. Беремо до уваги, що юридична практика розглядатиметься у системі філософських категорій, а аксіологія трактуватиметься як філософське вчення, яке вивчає природу цінностей, а також форми і способи трансформації людиною своїх життєвих устремлінь у виміряне нею майбутнє. «Аксіологічний характер філософських знань виявляється у допомозі людині визначити цінності і самоцінності життя, моральні принципи, гуманістичні ідеали» [3, с. 40].

Категорія цінностей є майже у всіх галузях суспільно-гуманітарного пізнання, оскільки людина, яка стоїть у центрі цього пізнання, відштовхується від своєї системи цінностей, обираючи ціль, засіб та інструментарій досягнення обраної мети. Природу цінностей розглядають як «здатність речей задовольняти людські потреби, бажання, уявлення, які породжують надії людини, очікування, сподівання» [4]. Дослідження проводяться у двох основних напрямках відповідно до зазначених суб'єктивістської та об'єктивістської концепцій цінностей. Існує позиція, що цінності неможливо визначити і структурувати. Водночас цікавим є те, що цінності поєднують суб'єктивні й об'єктивні властивості, матеріальне та ідеальне, особисте й суспільне, соціальне та біологічне. Тобто спостерігаємо явища, предмети, процеси, які можуть бути визнані як цінності та мають об'єктивні характеристики, з одного боку, а з іншого – цінностями стає все те, що задовольняє потреби людини, певної соціальної групи людей, соціуму загалом, а отже, має суб'єктивні характеристики. Джерелом цінностей є суб'єкт. Водночас суб'єктність особистості характеризують індивідуальні смисли життєвих цінностей, які перебувають у певній ієрархії.

Розглянемо поняття «цінність» в історичній ретроспективі. Впродовж тривалого часу (включаючи епоху Середньовіччя) філософи не відділяли ціннісні характеристики від реальності, вважаючи їх частиною життя. Ідею «блага» розглядав ще Аристотель (перший з філософів, який розглянув категорію «цінність»), котрий вважав це поняття визначальним в існуванні уявлень про «бажане» і «належне». Платон розглядав благо як єдине начало, що пов'язало фізичну та ідеальну реальність. Європейські вчені, осмислюючи проблеми цінностей, за основу взяли ідеї блага та уявлення про шляхи його досягнення на практиці.

Представники німецької класичної філософії надали поняттю «цінність» категоріального змісту. І. Кант, Г. Ріккерт, Ф. Ніцше, М. Шелер та ін., кожен зі свого боку, доносили власне бачення цінно-

стей. Так, І. Кант розрізняв відносні та абсолютні цінності, Г. Ріккерт визнавав їх центральними у будь-яких філософських дослідженнях, Ф. Ніцше пропонував переглянути систему цінностей з боку аудиту християнських ідеалів, а М. Шелер писав про ієрархію цінностей.

Що ж є визначальним у формуванні системи цінностей людини? Йдеться, власне, про систему цінностей, яка є комплексом духовних, етичних, естетичних, соціальних, правових та інших цінностей, співрозмірних з людиною. Система цінностей людини забезпечує єдність та стійкість її особистості. Систему цінностей, що складається з норм, цілей та ідеалів ще іноді називають ціннісною парадигмою. Залежно від характеру ціннісної парадигми (стійка чи рухлива) людина може бути схильна до фанатизму або конформізму відповідно. Тобто в ідеалі мав би існувати баланс між надлишковою інертністю, яка не дає можливості людині пристосовуватися до сучасних швидкоплинних змін, та надмірною гнучкістю, яка нівелює загальноприйняті вищі життєві цінності (любов, довіру, повагу, самоповагу, співчуття тощо) та орієнтири. Цінність – це поняття, яке вказує на людську, соціальну і культурну значущість явищ і предметів діяльності. Цінність є особливим типом світоглядної орієнтації людини, уявленнями, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеал, моральність, добро, красу [5, с. 256]. З огляду на власну систему ціннісних орієнтирів, людина сприймає, оцінює, аналізує та реагує на всі явища та події, які відбуваються з нею та довкола неї. Ціннісна орієнтація спрямовує людину в русло пізнання фактів, тобто ініціює її пізнавальну діяльність. Отримуючи у результаті цього пізнання нову інформацію, людина послідовно переводить умови і форми свого життя зі сфери традиційної заданості у сферу свідомого освоєння і конструювання. Аксіологічні форми знання (ідеали, цінності, норми), висловлюють ціннісне ставлення людини до світу і містяться не тільки в бутті, а й у свідомості. Зрештою цінності людини є основою для формування її життєвих орієнтирів, стратегій, визначають вектори її професійного та духовного розвитку й вибудовують ієрархію власних пріоритетів. Цінності поряд з ідеалами є регуляторами діяльності людини, її взаємин та співіснування з суспільством, а також координаторами її поведінки. І, як зазначає аксіолог М. Розов, цінності будуть рано чи пізно не просто стихійно змінюватися, але раціонально освоюватися, коригуватися і конструюватися.

Особистість існує як цілісність, а структура особистості багатоаспектна. Адже формування ціннісних пріоритетів особистості відбувається під впливом комплексу найрізноманітніших факторів, серед яких: отримання та засвоєння знань, вплив сім'ї, школи, соціуму, взаємодія з мистецькими та суспільними явищами, здатність людини прис-

тосовуватися до зовнішнього оточення, участь у громадському житті тощо. Становлення системи цінностей відбувається комплексно, коли певна цінність формується не окремо, а зважаючи і взаємопов'язуючись з іншою.

На нашу думку, процес формування цінностей особистості є низкою певних трансформацій – від суб'єктивного до об'єктивного значень, формуючи спершу потреби і мотиви, цілі та оцінки, а згодом – якості власної особистості. Водночас система цінностей особистості, як правило, є відображенням системи цінностей суспільства з виробленням власної позиції стосовно цієї системи. Перебуваючи в певній соціальній групі і належачи до неї, людина сприймає навколишню реальність через ідеали і цінності, які є прийнятними для цього певного прошарку суспільства. Тому очевидно, що цінності представників різних соціальних груп є дуже різними. Отже, під час формування ціннісних орієнтирів особистості (структури світогляду особистості, а також ставлення її до навколишньої дійсності, вибір стратегії поведінки та мотивів діяльності) маємо закладені у її родині ідеали (уявлення про досконалість), виховання, відображення у свідомості людини цінностей нормативного характеру, вплив середовища, здатність до самовиховання та сприйняття змін.

З одного боку, система життєвих цінностей формує життєву стратегію людини, а з іншого – людина, на нашу думку, є своєрідним «продуктом» власної ціннісної парадигми. Адже «індивідуальність системи цінностей є результатом впливу соціокультурного середовища, в якому зростає особистість, та її вікового, психологічного тощо етапів розвитку... Саме взаємодія зі світом загалом охоплює ціннісно-мотиваційні фактори, формує концепти ціннісної оцінки, які проявляються у взаємодії з іншими людьми та ставленні до себе» [6]. А вищі загальнолюдські цінності (гуманізм, свобода, істина, цінність людського життя тощо) є регуляторами життєдіяльності людської спільноти і, на нашу думку, їх збереження є запорукою виживання людства. Загальнолюдські цінності є тією опорою, яка дозволяє людині вибирати незалежну лінію поведінки, нехтуючи іноді власними інтересами. Отже, цінності є регуляторами відносин між людьми, зокрема службових та професійних. А якщо йдеться про діяльність у галузі юриспруденції, то слід брати до уваги правові цінності, якими послуговуються суб'єкти правового процесу.

Правові цінності – це найвищі принципи, що забезпечують злагоду в суспільстві чи в окремих соціальних групах. Об'єднання цінностей особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури

особистості, що є для неї особливо значущими. крім того, ціннісні орієнтації утворюють певну вісь свідомості і поведінки особистості та безпосередньо впливають на її розвиток [7, с. 22].

Отже, злагода – це сутність регулятивної функції права (тієї спеціально-юридичної функції, яка виконанням правових приписів вносить упорядкованість у суспільні відносини). Тому можна зробити висновок, що ця регулятивна функція і є правовою цінністю. Друга ціннісна функція права – протидія негативним явищам у суспільстві, третя – безпеко-захисна. Останню, на нашу думку, можна вважати суттю охоронної функції права. «Охоронна функція відокремлює право від інших систем соціальної регуляції, оскільки здійснюється органами держави, які приймають індивідуально-владні рішення, виконання яких гарантується державним примусом» [8, с. 290]. Тобто у прийнятті цих рішень (особливо підкріплених державною підтримкою) визначальну роль повинна виконувати юридична відповідальність особи (групи осіб), які приймають відповідні рішення.

Юридична відповідальність як правова цінність забезпечує реалізацію суб'єктивних прав особи і виконання нею юридичних обов'язків. На жаль, у сучасних реаліях, не можемо беззастережно розглядати як основний вплив лише правових цінностей (як частину духовних, нарівні з моральними, естетичними, філософськими та ін.). Іноді визначальним регулятором є матеріальні цінності, закладені при формуванні і трансформації особистості. Діяльність цієї особистості у галузі правовідносин, спрямована на досягнення нею бажаного результату (суспільного або власного), – власне юридична практика – є певним сумарним критерієм ціннісних характеристик права і правової діяльності цієї особистості.

В усіх видах юридичної практики, на всіх її етапах визначальною є роль осіб, які розглядають, інтерпретують, приймають рішення і виконують приписи. Водночас ці особи зазвичай керуються власними домінуючими цінностями.

У діяльності особи, яка займається юридичною практикою (на всіх ієрархічних рівнях правового процесу) можна спостерігати два різновиди юридичних помилок (знань, у яких неточно відображається, неадекватно інтерпретується суть предмета пізнання). Перші помилки вчиняються особою без умислу, тобто тоді, коли в її діях немає наміру вчинити свавілля, правопорушення. Їх природа, на нашу думку, полягає у низькій фаховій підготовці.

Другі – вчинені умисно. Також можуть ігноруватися вищі правові цінності такі, як совість, мораль, справедливість тощо. А на

передній план виходять власні інтереси особи або групи осіб (іноді клану), які лобіюються цією особою. Надзвичайно неприємною ситуацією є те, що суб'єкт юридичної практики під час її здійснення може представляти державу і діяти від її імені, але виключно у власних інтересах. Відтак страждає авторитет держави і падає довіра до неї загалом та її інституцій зокрема.

І коли неусвідомлені юридичні помилки можна намагатися виправляти, удосконалюючи систему професійної освіти та перепідготовки з використанням новітніх технологій та інновацій, то виправлення другого типу помилок (умисних), на нашу думку, слід шукати у духовно-моральній царині, переглядаючи існуючу ціннісну парадигму, соціальні цінності, ідеї й ідеали суспільства, переносючи акцент на перевагу вищих гуманістичних цінностей.

Висновки. Людині, єдиній із істот, які проживають на земній кулі, надано як привілей здатність свідомо мислити, свідомо діяти щодо навколишнього середовища, взаємодіяти з ним та давати йому оцінку з огляду на власну систему цінностей. Система цінностей є частиною цілісної системи філософських категорій, які утворюють систему філософського знання. Як філософська категорія цінність виробляється у процесі суспільно-історичної практики людини і відображає дійсність у конкретно-історичних умовах. У процесі практики, зі зміною історичних реалій та наявних у цих реаліях ідеалів змінюється уява людини про зміст категорії «цінність». Водночас ціннісна парадигма певного суб'єкта формується з урахуванням його особистісних характеристик, вибудовуючи об'єктивні і суб'єктивні ціннісні орієнтири. Ці орієнтири впродовж цього життя вмотивовують людину на досягнення нею конкретних цілей та вибір інструментарію їх досягнення з огляду на певну конкретну ситуацію. У процесі професійної діяльності людина також є внутрішньо вмотивована власними ціннісними ідеалами.

Юридична практика як сфера людської діяльності перебуває під впливом системи цінностей її суб'єктів і бажаний суспільний чи особистий результат, на який спрямована діяльність, перебуває у залежності від цієї системи. Цей вид соціальної практики формується та функціонує під впливом зовнішніх природних, соціальних, правових, економічних, політичних, матеріальних, духовних чинників, накладених на сформовану систему ціннісних орієнтацій.

Однією з аксіологічних особливостей юридичної практики є те, що вона, функціонуючи в правовому полі та будучи обмеженою діючими правовими нормами, водночас упорядковує суспільні відносини,

які не регламентуються правом. З перевагою у соціумі вищих гуманістичних цінностей, які керують людиною в особистому житті та професійній діяльності, тобто тоді, коли такі цінності стануть особистим переконанням людини, юридична практика стане тим важелем, який триматиме вагу правосуддя на стороні справедливих та чесних вирішень правових суперечок і спорів.

1. Вопленко Н. Н. Очерки общей теории права. Волгоград, 2009. 898 с.
2. Філософія: підручник / за заг. ред. М. І. Горлача, В. Г. Кременя, В. К. Рибалка. Х.: Консум, 2000. 672 с.
3. Горлач М. І., Кремень В. Г., Ніколаснко С. М., Требін М. П. та ін. Основи філософських знань: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 1028 с.
4. Пазенок В. С. Філософія: навч. посібник. К.: Академвидав, 2008. URL: <http://pidruchniki.com/1662060752061/filosofiya/filosofiya>.
5. Касьян В. І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: навч. посібник. 5-е вид., випр. і доп. К.: Знання, 2008. 348 с. С. 256.
6. Зазимко О. Формування життєвих цінностей у юнацькому віці: психологічні особливості. *Актуальні проблеми психології. Вісник КНТЕУ*. 2012. № 4. С. 89–104.
7. Власенко В. П. Правова соціалізація як механізм засвоєння і формування правової культури. *Право і суспільство*. 2010. № 3. С. 18–24.
8. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор, 2005. 609 с.

Tsmots U. O. Acciology of legal practice

Law practice is considered as a philosophical category. The influence of the value system of the subjects of the legal process as a part of the integral system of philosophical categories that form the system of philosophical knowledge, its result, as well as the influence of the value paradigm of a person on the result of his professional activity is investigated.

The study of legal practice as a segment of the legal system based on its value characteristics is carried out. As a philosophical category, value is produced in the process of human socio-historical practice and reflects reality in specific historical conditions.

It is emphasized that in all types of legal practice, at all its stages, the role of persons who consider, interpret, make decisions and fulfill the requirements is determined. At the same time, these individuals are usually guided by their own dominant values, because people generally perceive, assess, analyze and respond to all phenomena and events that occur with it and around it, in view of its own system of value orientations.

Particular attention is paid to the nature of values in general and legal values in particular and their influence on the formation of personality.

Legal values arrange, comprehend, evaluate legal validity. They are associated with the truth, with the understanding of the ideal in the right. Legal values make sense to legal life. The nature of legal errors and possible ways of their correction are considered.

It is summarized that legal practice as a sphere of human activity is influenced by the system of values of its subjects, and the desired social or personal result to which the activity is directed depends on this system.

At the same time, the value of legal practice is that it is able to fill gaps in the law, eliminate contradictions, resolve antinomies and influence the existing experience in society.

Key words: *axiology, values, legal values, legal practice, legal culture.*

Стаття надійшла 16 травня 2018 р.